

Марина ГУСЕЛЬЦЕВА

МЕРЕЖЕВИЙ ПЛЮРАЛІЗМ У ПСИХОЛОГІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛІМЕТОДОЛОГІЇ І ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОСТІ

Marina GUSELTSEVA

NETWORK PLURALISM IN PSYCHOLOGY: THE PERSPECTIVE OF POLYMETHODOLOGY AND TRANSDISCIPLINARITY

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.02.052>

УДК: 159.9.01 : 167/168

Постановка проблеми. Проблема інтеграції психологічного знання знову виникає і переосмислюється на кожному етапі розвитку психологічної науки. Протилежні дослідницькі настановлення, такі як методологічний монізм і методологічний плюралізм, методологічний ригоризм і методологічний лібералізм, пропонують різні стратегії інтеграції. Проте з позиції мережевого плюралізму з допомогою оптики герменевтики ці настановлення бачаться як частини єдиного процесу пізнання, де діалектичні відношення між ними сприяють досягненню цільного знання. Особливістю сучасної пізнавальної ситуації, котра характеризується як постнекласична наука і постпостмодерністський стан суспільства, є відкритість до змін і збільшена чутливість пізнання до чинників культури, соціальності, аксіології, антропології, людської суб'єктивності. Проблемою, яка вимагає прискіпливої уваги, в такій ситуації стає повернення в сучасність *комунікативної раціональності* як основи цивілізації і як гарантії об'єктивності, достовірності і доказовості наукового знання.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у розвитку психологічної науки значущою є здатність до епістемологічного самооновлення, її відповідність викликам сучасності. Це стосується як власних методологічних пошу-

ків, збагачення психологічного словника, так і готовності абсорбувати ідеї із суміжних наук, діагностувати поточні зміни соціокультурного середовища. На допомогу психологічній науці, котра прагне до інтеграції досліджень в онтологічно і гносеологічно щораз складнішому світі, приходять гнучкі, мережеві, пошукові методологічні стратегії. В епістемологічному плані виникають поліметодології і метатеоретичні конструкції, що дозволяють використовувати для вирішення того чи іншого завдання безліч теорій і підходів. З боку соціальної організації науки спостерігається посилення ролі мобільних, проблемно зорієнтованих колективів, які створюються на час дії контракту або самоформуються у процесі вирішення поточних завдань. Важливу роль у постнекласичній і постпостмодерністській реальності відіграють культурно-психологічні чинники – свобода і відповідальність у виборі дослідницького інструментарію, професіоналізм і самокритичність, комунікативна раціональність, довір'я до вченого з боку суспільства і співтовариств. Усе це веде до ревізії і переосмислення пізнавальної діяльності у сфері аксіології та антропології науки.

Продовжує залишатися актуальною проблема постнекласичної раціональності у психології. Її латентний розвиток нерідко відбувається під

іншими іменами, в контексті таких інтелектуальних рухів, як *метамодернізм* [22] чи *трансдисциплінарність* [44]. Нова мова опису епохи і її культурно-психологічної феноменології, своєю чергою, вимагає ускладнення епістемологічних стратегій, де більш продуктивними є так звані змішані (композитні або гібридні) та мережеві методології. У психології подібного спрямування ідеї і настановлення групуються сьогодні під егідою *трансдисциплінарного підходу*.

Метою статті є вивчення проблемного поля *інтеграції* психологічного знання з позиції *мережевого плюралізму*, послідовне проходження якої веде до вживання поліметодології (змішаних методологій, композиційного інструментарію) і використання трансдисциплінарного підходу.

Засадничі положення дослідження. Антиномію незавершеності і цілісності пізнання найбільш продуктивно вирішує сьогодні *мережева методологія*. Мережевий плюралізм – дослідницька позиція, котра підтримує різноманітність психологічних підходів, концептуальних уявлень і теорій, осмислюючи їх з допомогою оптики герменевтики, принципу когерентності (взаємозв'язку) полярних настановлень, їх інтеграції в ідеалі цілісного знання. Інтеграція психологічних досліджень відбувається на різних рівнях методології науки: на філософському і загальнонауковому йдеться про *трансдисциплінарний підхід*, який долає дисциплінарну модель організації знання, замінюючи її проблемно зорієнтованою і мережевою; на конкретно-науковому рівні використання *поліметодології* веде до зреалізування одиничних методологічних стратегій, котрі створюються на підставі тих підходів і методологем, що є в арсеналі дослідника; в концептуальному плані тут наводяться мета-теоретичні конструкції, що в наші дні становлять як поле вільного вибору, так і особисту відповідальність науковця. Підсвідомо прийняті або свідомо використововані ним методологічні настановлення визначають його уявлення про продуктивність науки в цілому й про інтеграцію психологічних пошукувань зокрема. Здатність у пізнавальній діяльності до саморефлексії, критичне мислення, комунікативна раціональність – важливі риси якості сучасного дослідника, які утворюють осереддя його професіоналізму і соціокультурної компетентності.

Наявні у психологічній науці зміни, спричинені сучасними трансформаційними процесами,

з одного боку, зачіпають її методологічний і дисциплінарний статус, з іншого – інтенсифікують її взаємовідношення із плинною соціокультурною реальністю і повсякденними життєвими практиками людини. Перший тип цих трансформацій – гносеологічні та епістемологічні, другий – онтологічні та екзистенційні. Продуктивною відповіддю в методології психології на ці чотиривекторні трансформації-зміни, які відбуваються у світі, в науці, в повсякденному житті людей, є *трансдисциплінарний підхід*, що дозволяє вирішувати в сучасній ускладненій реальності такі завдання: а) встановлювати когерентні взаємодії між різними пошукуваннями і рівнями аналізу всередині психології як наукової дисципліни з “хитким” (мінливим, проблемно зорієнтованим) предметом дослідження; б) служити комунікації, обміну емпіричними матеріалами, теоретичними конструктами і дослідницькими стратегіями між психологією і суміжними науками (як природничо-наукового, так і соціогуманітарного кола); в) долати розриви між академічною психологією і психологічною практикою, фокусуючись на проблемах цілісного буття людини в локальних контекстах тієї чи іншої культури.

Аналіз епістемологічних досліджень. У статті обговорюються стратегії інтеграції психологічного знання, що постають з дослідницьких настановлень методологічного монізму, методологічного ригоризму, методологічного плюралізму і методологічного лібералізму (див. [7-9]). Вочевидь за дослідницькими настановленнями вчених приховується не тільки філософський, світоглядний, а й змінний соціокультурний контекст. Недостатньо відрефлексований у плані свого впливу на психологію *постмодернізм* з'явився першим передвісником того, що потім стало відомо в соціокультурному форматі як глобалізація, а в методологічному – як гібридність, композиційність або змішування дослідницьких стратегій. Постпостмодернізм у наші дні відображає тенденції наявних змін у тому, що ускладнилося і диверсифікувалося при збереженні когерентності та орієнтації на цілісність світу. В цьому філософському і соціокультурному буттєвих вимірах мережевий плюралізм розглядається як настановлення на продуктивну інтеграцію досліджень на різних рівнях організації методології науки, а також матеріалу психології і суміжних наук. Оприявнюваний як інтеграційна стратегія на загальнонауковому і конкретно-науковому рівнях світу

методології трансдисциплінарний підхід фундується на настановленнях мережевого плюралізму. Дана стаття базується на вивченні трансдисциплінарності як інтеграційної методологічної стратегії не тільки у психології [7; 9], а й у суміжних науках [44]; вона також спирається на масив досліджень у методології психологічної науки, де обговорювалися проблеми і пропонувалися різні моделі інтеграції психологічного знання [2; 4; 11; 16; 28; 31; 32; 36; 38; 42; 46; 48; 53; 55].

Виклад основного матеріалу дослідження

МЕТАПЛЮРАЛІЗМ, ПОЛІМЕТОДОЛОГІЯ, ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ

Осмилення перспектив розвитку психологічної науки має потребу в нашій дні не тільки в теоретичному і метатеоретичному аналізі засадничих проблем психології [16; 24-26; 28; 32; 42; 46; 48], а й у вивченні соціокультурної динаміки сучасного суспільства, в діагностиці його готовності до модернізації у сфері епістемології, в уявленні про неоднорідність сучасності [8; 18; 19; 33; 34; 54]. Для опису цієї нової реальності виник “зонтичний термін” – *постпостмодернізм*, що охоплює різноманітність концепцій, які претендують на оригінальний аналіз сучасності: *автомодернізм, диджи-модернізм, реновалізм, альтермодернізм, метамодернізм, космодернізм, планетаризм та ін.* [1; 22].

Водночас у сфері методології психологічної науки це стимулює суперечливі і різноспрямовані тенденції: з одного боку, доцентрові – зосередження на основоположних проблемах психології, специфіці психологічних теорій і фактів, з іншою – відцентрові, що уможливають розсіяння та експансію психологічних знань за межі конкретної дисципліни. У першому випадку маємо справу із процесами саморефлексії психологічної науки, в другому – з її мультипарадигмальними, поліметодологічними і трансдисциплінарними спрямуваннями.

У сучасній методології психології широко обговорюються як перспективи парадигмального синтезу, так і феномен “розчинення” парадигм [18; 31], можливості *поліметодології* (використання різних методологічних страте-

гій і підходів при вирішенні певного дослідницького завдання), триангуляції (поєднання і комбінування якісних і кількісних методів) та інші способи досягнення шуканого результату за допомогою змішаних методів і методологій [21; 41; 55].

На даному етапі розвитку науки, поіменованим низкою авторів як *постнекласичний* [6; 13; 14; 24; 41-43; 47; 54], на передній план виходять проблеми аксіології і саморефлексії процесів пізнання, трансформації соціокультурних контекстів, здатності людей адаптуватися до стрімкості змін як онтологічних (буттєвих, екзистенційних), так і гносеологічних (дослідницьких) реальностей. Об’єктивне зростання складності систематичної рефлексії психологічної науки знайшло оприявлення в постановці проблеми диференціації загальної психології і теоретичної (див. [46]), у появі спектру нових дослідницьких напрямів, які виникають на стику психології і суміжних наук, в інтересі до феномена людини, де методологічні пошуки повернення йому епістемної цілісності протистоять стилю постмодерністського (“кліпового” і “калейдоскопічного”) життя, що розпадається на невідрефлексовані фрагменти. Іншими словами, бажали ми того чи ні, але глобалізація і постмодернізм принесли в людське буття якості плинності, ситуативності, мережевої комунікативності і різноманітності [3; 5; 58; 60], з якими учені вимушені справлятися як на рівні свідомості окремої людини, так і саморефлексії науки в цілому. Практикам саморефлексії сучасної науки, як відомо, вдало відповідає префікс “*мета-*”, що зафіксував її цілком усвідомлене прагнення до виходу за межі окремих теорій або дисциплін, до досягнення позиції деякого супервізорства. Кожного окремого представника наукового співтовариства ця нова соціокультурна і пізнавальна ситуація примушує до прояву особистих зусиль у подоланні меж наявних теорій, до відмови від звичних когнітивних схем й усталеної методології, парадигми, дисципліни чи комфортного соціального уявлення.

Таким чином, рухи-перетворення “*мета-*”, “*полі-*”, “*мульти-*” і “*транс-*”, які заповнили соціальний і пізнавальний простір, вимагають не тільки певної інтелектуальної мужності, але і повернення раціональності¹ як цивілізаційної основи комунікацій. Розв’язання проблеми

¹ Про раціональність як основу цивілізації див. детальніше [20; 49; 51; 60], а також у нещодавній статті: Гусельцева М.С. Рациональность как основа цивилизации и проблема повседневности. *Вопросы психологии*. 2020. № 1.

інтеграції психологічного знання на кожному етапі розвитку науки стає все більш гносеологічно та онтологічно складним процесом і, більше того, сьогодні сюди додається й антрополого-екзистенційний вимір.

Термін “метаплюралізм” практично не висвітлений у психології. Проте саме він найбільш точно характеризує цей новий в еволюції пізнання етап: з протилежністю тенденцій та одночасністю рухів-змін і вглиб, і вшир, саморефлексії і трансдисциплінарності; з пориванням за межі неминучого і вже узвичаєного плюралізму в пошуках складнішого механізму інтеграції, що дозволяє поєднати різні дослідницькі стратегії, відновлювані традиції і теоретичні інновації, емпіричні і прикладні пошукування. Диференціація загальної і теоретичної психології веде сьогодні до методологічного конструювання нових предметних полів. Теоретична психологія займається мета-теоретизуванням, саморефлексією проблем психологічного знання. “Предметним горизонтом теоретичної психології стає аналіз, вивчення і реконструювання самого систематизованого психологічного знання”, його організація у формах теорії, теоретичних гіпотез, моделей, концепцій, парадигм і т.п. [46, с. 7]. Зі свого боку, комунікація психології із суміжними сферами знання народжує різноманітність нових дослідницьких напрямів: від психології повсякдення до психології глобальних ризиків і цивілізаційних викликів людства [8; 19; 29; 33; 34].

Загалом проблему інтеграції психологічного знання, яка щоразу виникає на черговому етапі епістемологічного поступу науки, важко назвати вирішеною. Чи можливий у цілому універсальний принцип такої інтеграції, або ж дослідники вимушені віднаходити унікальні методологічні стратегії під вирішуване тут і тепер конкретне завдання? На це питання серед дослідників існують різні відповіді. Так, у методології психологічної науки існує декілька позицій, котрі пропонують стратегії досягнення теоретичної та епістемологічної інтеграції досліджень [28; 36; 38; 39; 46; 48; 53]. Це методологічний і теоретичний монізм, методологічний і теоретичний плюралізм², а також окремі інтеграційні та комунікативні

підходи, категорійна інтеграція, мережевий плюралізм і т. ін. [2; 7; 10; 11; 16; 28; 32; 55].

Крайню форму вияву методологічного монізму Т.В. Корнилова і С.Д. Смирнов позначили як *методологічний ригоризм*. Сутнісно це таке консервативне настановлення, яке підтримує цінності збереження традиції, або ж слідування чітко прописаній процедурі. Згідно із принципами методологічного ригоризму, повинна бути єдина наукова методологія, строге дотримання правил якої саме собою приведе до об'єктивних і достовірних результатів дослідження. “Проте сучасні концепції природи і сутності наукового знання залишають усе менше надій на те, що побудова такої методології принципово можлива” [14, с. 277], – зауважують згадані автори.

Методологічний лібералізм [53], крайнім розвитком розгалуженням якого є *методологічний анархізм* [56], спирається на цінності свободи і відповідального вибору. Науковець тут сам (вільно і відповідально) вибирає той методологічний підхід, або ж конфігурує таке поєднання теорій і підходів, яке найкращим чином відповідає як поставленому завданню, так і його власним дослідницьким здобуткам. Зауважимо, що адекватність використовуваних методологічних стратегій у цьому разі істотно зумовлена сумлінністю і професіоналізмом дослідника, котрий має і цілком очевидні ризики. Від методологічного анархізму методологічний лібералізм відрізняється саме підвищеною усвідомленістю і відповідальністю вченого-мислителя за презентовані ним результати, а також презумпцією його інтелектуальної чесності. Підкреслимо, що даний стан речей ставить у контексті епістемології культурно-психологічну проблему довір'я як такого³.

Методологічний плюралізм розділяє з методологічним лібералізмом уявлення про складну і багатовимірну психологічну реальність, для вивчення якої недостатньо однієї пояснювальної моделі, а побудова єдиної психологічної теорії (“теорії всього”) є романтичним поривом щодо поставленої мети й утопічним – стосовно можливого результату.

Методологічний плюралізм, різновидом якого є методологічний ситуативізм, ґрунтується на уявленні про різноманітність психо-

² Якщо свого часу найбільш чітко цю позицію сформулював С.Д. Смирнов [39], то на сьогоднішній день латентними плюралістами є більшість практичних психологів, котрі не завжди рефлексують, що “розмовляють прозою”.

³ Про феномен довіря і про його роль у сучасному світі див.: [45; 50; 52].

логічного знання і поліпарадигмальність психологічної науки, котра аж ніяк не зводиться до єдиної теорії чи єдиного підходу. Від методологічного плюралізму *методологічний ситуативізм* відрізняється підвищеною гнучкістю і сенситивністю до змінних умов і контекстів. Згідно з цим настановленням, потрібні методи і прийоми підбираються винятково під час дослідницької практики і під конкретні локальні пізнавальні завдання. *Мережевий плюралізм* виникає у результаті взаємодії методологічного ситуативізму і мережевої методології: перший зорієнтований на мобільність і контекстуальність пізнання, друга спрямована на концептуальну узгодженість, повноту і цілісність раціонального знання.

ОПТИКА ГЕРМЕНЕВТИКИ: ДІАЛЕКТИКА МОНІЗМУ І ПЛЮРАЛІЗМУ

У своїй епістемологічній еволюції психологія постає як допарадигмальна (1), мульти- і поліпарадигмальна (2), постпарадигмальна наука (3). Певного консенсусу про її парадигмальний статус на сьогодні не склалося, тому що одні вчені вважають, що психологія ще не знайшла свою парадигму, інші наполягають на тому, що особливістю психології є мультипарадигмальність, треті схиляються до думки, що час парадигм у науці принципово минув [31], тоді як четверті, крім парадигм, виділяють *метадиग्ми і соціодигми*. “Метадиग्ми – когнітивні системи, або світоглядні картини світу, що спираються на різного типу побудови знання (західна наука, східна наука, парапсихологія, релігія)” [14, с. 278]. Соціодигми диференціюють психологічне співтовариство на ґрунті приналежності науковця до академічної чи до практико зорієнтованої психології.

Отож, уявлення про неминучу плюралістичність психологічного знання (незалежно від негативної або позитивної констатації даного стану речей) на сьогоднішній день так чи інакше поділяється більшістю психологів. Проте і плюралізм у психології як такий зазнає власної внутрішньої еволюції: від простого плюралізму як усвідомлення різноманітності психологічних теорій до метаплюралізму як свідомого пошуку способів інтеграції психологічного пізнання на більш онтологічно і гносеологічно складному етапі.

Саме по собі налаштування на розвиток метаплюралізму свідчить про подолання теоретичних або дисциплінарних меж і є, з одного боку, ухваленням факту плюралістичності психологічного знання як такого, а з іншого – спробою зайняти в новопосталій ситуації активну і супервізорську позицію й відтак розвинути аналітичну оптику герменевтики⁴. У такий спосіб прийняття метаплюралізму надає вченому безліч конструктивних можливостей, хоча й накладає на нього тягар відповідальності. Методологія психологічної науки у зв'язку з цим, як вже наголошувалося, набуває додаткового антрополого-екзистенційного виміру, й тому не може залишатися осторонь від обговорення проблем суб'єктності, довір'я, когнітивної складності самого вченого, від аналізу його світоглядних настановлень і готовності працювати над собою.

Постнекласична наука, зважаючи на зміни сучасного світу, вимушена мати справу як з контекстуальними та аксіологічними чинниками [41], так і з більш гнучкими дослідницькими стратегіями. На переконання Дж. Пітерсона, здатність навчатися і змінюватися є однією з істотних ознак інтелекту, а науковець, який не здійснює ревізії власних поглядів і позицій, навряд чи відповідає вимогам сучасності [59]. Іншими словами, той учений, хто вивчає сьогодні зміни у світі, вимушений не тільки сам змінюватися, але й осмислювати зміни, які з ним відбуваються. У сьогочасній науці вкрай рідко вдається жорстко дотримуватися певної і незмінної позиції, а окремішній розгляд методологічних настановлень нагадує ситуацію, як присутні у темряві обмацували слона з різних сторін у горезвісній притчі про неповноту знання.

Таким чином, *методологічний монізм і методологічний плюралізм лише на перший погляд протистоять один одному: в ідеалі кожний дослідник прагне теоретичного монізму, але його методологічні горизонти виявляються тим багатшими, чим більш толерантніше він ставиться до наявної теоретичної різноманітності, тим самим будучи у власній пошуковій практиці вимушеним або усвідомленим плюралістом.*

В оптиці (з позиції супервізорства) герменевтики і методологічний монізм, і методологічний плюралізм становлять частини єдиної пізнавальної системи, а відносини між

⁴ Мовиться про аналітичний погляд, який ґрунтується на принципах герменевтичного кола, множинності інтерпретацій і який ставить свідомою метою досягнення порозуміння.

ними характеризуються справжньою діалектичністю. Поясню цю думку за допомогою конкретних прикладів. Так, розвиваючи системно-суб'єктний підхід, Є.О. Сергієнко, з одного боку, спирається на ідеї методологічного плюралізму й охоплює дослідницькою увагою різні психологічні концепції, наявні в сучасному полі науки, з другого ж боку, в прагненні досягти теоретичного монізму вона вибудовує цілісну психологічну систему на засадах категорії суб'єкта (“моделі психічного”), одночасно сполучаючи когнітивні виміри психології з екзистенційними і соціальними [38]. Вельми показово, що назва однієї з її статей безпосередньо вказує на внутрішню еволюцію: “Від когнітивної психології – до психології суб'єкта” [37]. До прикладу, аналогічну еволюцію здійснив у власній науковій біографії М. Коул [57], просуваючись від когнітивної психології спочатку в сферу кроскультурної, а згодом і культуральної психології (cultural psychology). Такі, здавалося б, локальні спостереження виявляють цілком певні тенденції у розвитку методології психологічного пізнання в цілому. “Я і на власному інтелектуальному досвіді відчуваю, що починаю щось розуміти, чого я раніше не розуміла, і починаю щось приймати, чого я раніше не приймала – ось цю багатоплярність або багатозначність і світу, і психології. Але що це – мої особистісні зміни? Це я стала тепер відкритіша різним точкам зору, чи все-таки щось відбувається із професійним мисленням, коли зміни ситуації в країні і в психології мимовільно приводять нас до “мережевого” мислення?” – резонно ставить питання в інтерв'ю про майбутнє психології Т.В. Корнилова [12, с. 265–266].

Ні методологічний монізм, ні методологічний плюралізм не зустрічаються на конкретному шляху дослідника у чистому вигляді. Значення плюралізму полягає в тому, що він забезпечує вченому можливість і свободу вибору. Однак із різноманіття наявних у полі психологічного пізнання підходів і теорій кожний дослідник прагне скласти якийсь прийнятний для нього і для наукового співтовариства “гештальт”, тим самим явно чи неявно бажаючи теоретичного монізму. Очевидно, що подібними діалектичними ритмами – від монізму до плюралізму і від плюралізму до монізму – в “човниковому” русі розвивається психо-

логічна наука як така.

Проте зафіксуємо для нас очевидне: існує певна плутанина і з самим терміном “монізм”. Методологічним монізмом називають не тільки прагнення до універсального епістемологічного принципу, або до єдиної психологічної теорії, але і сам спосіб дивитися через оптику однієї теорії на різноманітність інших теорій, або ж навіть через оптику однієї культури на безліч культур. Саме в таких ситуаціях безперечним є еволюційний сенс методологічного монізму – домогтися інтеграції знання на підставі єдиного принципу, концепції, категорії. Проте останнім часом у методологічних дискусіях знову задіяний конструкт “фасетне бачення” [35], хоча в цілому питання про конкретні напрямки чи способи реалізації подібного механізму поки що залишається відкритим. Для нас тут важливо підкреслити, що побудова цілісної картини психологічного знання за допомогою зміни методологічної оптики – це результат взаємодії плюралізму і монізму в пізнанні. Саме здатність змінювати, комбінувати і чергувати різну методологічну оптику становить унікальну надрефлексивність (складність рефлексії) постнекласичної науки [6].

Отже, в еволюції наукового пізнання монізм постає як методологічне настановлення, котре прагне досягнути бажаної інтеграції психологічного знання. Проте шляхи досягнення наміченої мети можуть бути вельми плюралістичними: мережевий спосіб організації знання є тут таким же продуктивним механізмом, як і більш звичний для дослідницької свідомості – системний. У плані саморефлексії пізнавальної діяльності щоразу важливо усвідомлювати, які завдання кожний з цих способів вирішує найбільш плідно в локальності того чи іншого контексту і в тому чи іншому цілком конкретному дослідженні. Відтак ми повертаємося до реалізації мережевого плюралізму на засадах методологічного ситуативізму: вирішення задачі стає гранично творчим, але через плінність і неконтрольованість безлічі супутніх чинників його навряд чи вдасться стандартизувати і повторити. Парадокс унікальності⁵ – зростання мінливості і складності феноменів, що супроводжується зниженням точності та відтворюваності результатів дослідження – примушує психологію, яка вивчає не окремі психічні процеси в лабораторних умовах, а мінливу

⁵ Т.В. Зеленкова формулює цю методологічну проблему для психології так: “Чим складніша система, тим менш осмисленою стає точна дослідницька модель” [31, с. 96].

людину в швидкозмінному світі, звернутися до методології соціогуманітарних наук, до різновидів мережевої методології⁶.

У вивченні процесів підвищеної плинності і складності мережевий плюралізм стає сукупністю методологічного ситуативізму, методологічного плюралізму, мережевої методології і трансдисциплінарності. Проблеми ж достовірності і доказовості знання цей плюралізм вирішує на засновках комунікативної раціональності, принципу когерентності, ідеалів цілісності і повноти. Так розрізнені укралення на полотнах пуантилістів перетворюються при знайденому певному ракурсі у сповненні життя і значення картини⁷.

У сучасній пізнавальній ситуації із зростаючою онтологічною і гносеологічною складністю світу, із нахлинутими на вченого ледь чи не щоденними потоками нової інформації *психологічне знання все важче звести до єдиної теорії*. Психологічні теорії утворюють цілком реальну множину, а еволюційне значення цього примножуваного різноманіття полягає не в тому, що більш “правильні” з них перемагають та інтегрують менш досконалі, а в тому, що все більш ускладнювана і збільшувана предметна сфера психології не спроможна вміститися в межі однієї і єдиної теорії. Тут важливо також відзначити, що сама психологічна наука стає все більш відкритою для суміжних галузей знання і не фіксується винятково на власних дисциплінарних рамках.

Вочевидь це не відмінняє прагнення ні психології як науки до інтеграційної цілісності, ні окремих дослідників до теоретичного монізму в їх інтелектуальній еволюції. Більше того, на цьому шляху народжуються нові форми більш когнітивно складнішого “монізму”, в підґрунті якого може перебувати і мережевий принцип, і мультидисциплінарність, і ситуативний підхід, і навіяні постмодернізмом

практики “колажу” й т. ін. У зв’язку з цим термін “монізм” потребує сьогодні більш тонкої понятійної диференціації у його використанні. *Монізм як уявлення про єдину теорію і єдиний підхід та монізм як прагнення інтегрувати різноманітність знання у цілісну картину психологічного світу – це принципово різні дослідницькі настановлення*.

Одночасне ускладнення і диверсифікація нашої онтологічної і гносеологічної реальності має наслідком проблему психологічного словника, а саме відсутність у науковій мові тих термінів, які допомагають зафіксувати новопосталі нюанси і зміни. У цій реальності виникають нові (часто пошукові, унікальні) дослідницькі стратегії, а також особливі способи бачення. Наведена нижче цитата свідчить, наскільки важко висловити і тим самим ухопити словом ці методологічні знахідки: так, автор пропонує “затримати свій погляд, попутно озброївши його навичками “ковзання”, такими потрібними при роботі із сучасністю, по не вартих уваги матеріальних означеннях, тим самим окреслюючи сферу дійсно важливого” [1, с. 265]. Вже згадана вище Т.В. Корнилова звертає погляд на “поколінневі зсуви”, у результаті яких в науку приходять молоді дослідники, не обтяжені щепленим радянською моделлю науки одноманітністю мислення, але для яких цілком природним є “читати різні книжки, по-разному мислити” [12, с. 256]. Схильність до методологічного ригоризму або методологічного лібералізму до певної міри диктує контекст – епістемологічний, аксіологічний, соціокультурний. З одного боку, сама по собі ситуація трансдисциплінарності, відповідна динамічності, онтологічній і гносеологічній складності сучасного світу, спонукає “мислити різними закономірностями на різних рівнях”, а це сприяє “когнітивній складності самих психологів” і, своєю чергою, веде до

⁶ Про евристичність та різноманітність мережевих моделей в сучасному світі див. [30].

⁷ Перебуваючи в основі мережевого плюралізму принцип когерентності (мережевого взаємозв’язку) є модифікацією принципу герменевтичного кола. Він розроблений з опорою на вчення П. Сорокіна про триаду особи, суспільства і культури, тобто про взаємозв’язок особистісного/персонального, соціального і культурного. “Жоден із складників цієї нероздільної тріади (особистість, суспільство і культура) не може існувати без двох інших. Не існує особистості без соціуму, себто як носія, творця і користувача значень, цінностей і норм, без кореспондуючих культури і суспільства. За відсутності останніх можуть існувати лише ізольовані біологічні організми. Так само немає надорганічного суспільства без взаємодіючих осіб і культури; і немає живої культури без взаємодіючих особистостей і суспільства. Тому жодне із цих явищ не можна досліджувати належним чином без розгляду інших складників тріади. Неадекватна будь-яка теорія, яка концентрується лише на одному з них, досліджуючи соціокультурний світ. З дидактичних міркувань їх можна вивчати окремо, але тоді, коли аналіз кожного складника тріади завершений, цей компонент повинен бути співвіднесений з потрійною різноманітністю, або матрицею, у якій він існує” [40, с. 218-219].

практик поліметодології, до комплексних і мультипарадигмальних досліджень [11, с. 255]. З другого боку, “можливість мислити не в рамках єдиної теорії” стала неявною (через повсякденність) цінністю для пострадянської психології. “Поступово стало необов’язково доводити, що твоя модель якось неодмінно повинна співвідноситися із загальноприйнятою теорією (а саме світ теорій у радянській психології був ідеологічно обмежений), і стало можливим використовувати інші конструкти. Дотепер це явно мало якісь переваги” [Там само]. Нарешті, різноманіття психологічної реальності досить важко звести до єдиної теорії, тому що будь-які обмеження погляду заради єднання ведуть до “відсікання якихось інших шляхів роздуму” [Там само]. У складнішому і динамічнішому світі до шуканих інтеграції і цілісності знання веде вже не стільки єдність, фундована на “теорії всього” (системний монізм), скільки єдність, у засновку якої перебувають когерентність і комунікативна раціональність (мережевий плюралізм). Сучасне знання існує в русі, воно не завершується, не застигає на одному з полюсів: і системний монізм, і мережевий плюралізм – лише кроки наближення до горизонту пізнання, що постійно відсовується, а отже не становить кінець шляху.

Оптика герменевтики і комунікативна раціональність [49] – неочевидні передумови інтеграційних стратегій, у яких гостро мають потребу як співтовариства, так і психологічна наука наших днів. Непорозуміння між представниками різних психологічних шкіл, послідовниками інтелектуальних традицій, носіями методологічних настановлень часто є продуктом різнотлумачення понять, а також некогерентності і неповноти картини світу. Методологічний монізм і методологічний плюралізм в оптиці герменевтики постають не як протилежні дослідницькі настановлення, а як етапи або сторони єдиної діяльності пізнання, що функціонують на зразок аналізу і синтезу.

В цьому вимірі теоретизування прикладом цілком успішної інтеграції психологічного знання, здійсненої особистими інтелектуальними зусиллями вченого, є історико-психологічна система В.А. Роменця [36], який рухався до теоретичного монізму через емпіричний плюралізм (розуміючи в даному випадку під останнім – творчий діалог самого автора з різноманітністю психологічних учень). “Канон аксіоматичний, психологічне пізнання – нескінченне, його (Володимира Роменця – М.Г.)

шлях і логічний, і психологічний, позначений індивідуальними внесками нескороминущої вагомості”, наголошує П.А. Мясойд [25, с. 57]. І методологи, й історики психології прагнуть організувати психологічне знання в єдину картину світу, долаючи так званий опір матеріалу, тоді як останній на новому епістемологічному повороті трансформується і з утвореного гештальту вислизає. Всяка теоретична система при погляді зсередини, з перспективи її автора, – моністична, якщо сам автор вирішує завдання інтеграції знання і створює певний спосіб її розв’язку (будь-то системний монізм чи мережевий плюралізм, парадигмальний або поліпарадигмальний підхід). Тут монізм зумовлений уособленим методологічним надзавданням – інтеграцією психологічного знання. Одночасно з цим на творчість навряд чи не кожного засновника тієї чи іншої психологічної системи можна поглянути не тільки через оптику монізму (так, вже згаданий В.А. Роменець створив систему, в якій розмістив *усю історію психології на фундаменті аналізу категорії вчинку*), але і через оптику плюралізму (він же вступав з наявним психологічним знанням у творчий діалог, а його система ставала все більш цільною і всеохопною завдяки різноманітності і розширенню відцентрованих кіл цього знання).

Таким чином, монізм і плюралізм являють собою взаємодіючі настановлення у житті і пізнанні. Лише в абстрагуваннях методологічного мислення має місце їх протиставлення один одному. Проте в оптиці герменевтики вони знов відкриваються в діалектиці, в динаміці, у цілісності, в єдності напруження антиномії. Вочевидь є можливість поглянути на історію психології як на зібрання різних картин в уявному музеї науки, де кожний мислитель вивчав психологічну реальність з певного ракурсу, в певній перспективі. Тому для аналізу герменевтики тут пріоритетна сама імовірність встати на його точку зору, зрозуміти вирішувані ним завдання, реконструювати епістемологічні горизонти, одночасно віддаючи собі звіт у тому, що чим пильніше фокусувався погляд на окремому феномені (ефект спеціалізації), тим легше вислизали з поля уваги інші аспекти. Проте упущене одним дослідником тут же заповнювали зі своїх пізнавальних позицій інші автори. І ось з безлічі таких авторських точок відліку, різноманітних перспектив і ракурсів за допомогою комунікативної раціональності вибудовується цілісна картина знання (де окремі елементи мозаїки склада-

ються в панно)⁸.

Непряму, але інтеграційну роль історії науки у процесі саморефлексії пізнання навряд чи можливо переоцінити. Вирішуючи своє дослідницьке завдання, вдумливий учений звертається до історії питання, аналізує, яким чином, з яких ракурсів і позицій подібні проблемні завдання розв'язувалися, а потім результати виконаного аналізу переосмислює, виходячи з тієї нової пізнавальної ситуації, в поле якої він занурений. *Ситуативний монізм* як унікальна конфігурація пізнавальних практик і знахідок навколо розв'язуваної проблеми обертається *екзистенційним монізмом* (усвідомленням унікальності оприявнюваного досвіду в даній точці творчого життя). Монізм як упорядкування постає тут як ситуативне оволодіння плюралізмом (хаосом знань), але оскільки конфігурація складається під вирішення певного завдання, то із зміною останньої доводиться вибудовувати інший "монізм", шукати новий у своїй конкретності *спосіб поєднання різноманітності в динамічну і нестійку єдність*. Відтак *монізм вельми конструктивний як пізнавальний принцип, але не як універсальний принцип пізнання*.

У зв'язку з цим найперспективнішою для роботи з антиномійними, мінливими й ускладнюваними реальностями на сьогоднішній день є розробка *мережевого плюралізму* – інтеграції психологічного знання на основі методологічного ситуативізму, методологічного плюралізму і мережевої методології, яка володіє сильним комунікативним ресурсом (1), більш гнучка до обхвату даних різного порядку (2), за певних умов мережа може бути організована як система, як гетерархія або ієрархія (3), і тим самим спрямуватися до теоретичного монізму в цілеорієнтованому вирішенні серії конкретно поставлених завдань (4). Методологічний монізм, методологічний плюралізм і методологічний лібералізм становлять у цьому розрізі *взаємодоповнювальні стратегії*. Водночас позицію супербачення, що дозволяє оперувати різними дослідницькими стратегіями, осмислюючи пізнавальні дії і результати, що досягаються з їх допомогою, слушно позначити як *метаплюралізм*, тобто як вихід за межі плюралізму в простір надрефлексивного охоплення матеріалу і пізнавальної невизначеності, досягнутої як відкритість до новизни.

Заразом значущою методологічною стратегією, спрямованою на інтеграцію психологічного знання не тільки усередині психології, але і на стику психології та суміжних наук, є *трансдисциплінарність* [9; 44]. Трансдисциплінарний підхід тут не просто націлений на інтеграцію тих чи інших психологічних досліджень, його надзавдання – відтворити феномен людини, який вивчається як психологією, так і іншими науками, причому в його цілісності та повноті.

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ І ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Самодостатнє обговорення термінологічних відмінностей трансдисциплінарності, трансдисциплінарних підходів, трансдисциплінарних стратегій і трансдисциплінарних досліджень вимагає окремого розгляду. Проте саме контекст визначає чи використовують ці поняття автори як синоніми чи потрібно додаткове обговорення того факту, що й трансдисциплінарні підходи бувають різними, трактуються як у широкому, так і у вузькому значеннях слова.

Вочевидь *трансдисциплінарністю* можуть бути названі як ситуація пізнання (з позиції її оцінювачів-експертів), так і свідоме настановлення (позиція конкретного вченого), що урівнює можливість аналізу досліджуваної проблеми зовні дисциплінарних рамок. На думку Є.М. Князевої, "трансдисциплінарність – це дослідницька стратегія, яка перетинає дисциплінарні межі і розвиває холистичне бачення" [44, с. 284]. До того ж *трансдисциплінарні дослідження* не тільки виконували з точки зору трансдисциплінарності, але й передбачають гнучке використання інструментарію різних наук.

Трансдисциплінарний підхід – це система ідей, принципів, положень, методів, дослідницьких прийомів і пізнавальних практик, у підґрунті яких перебуває уявлення і/чи прагнення до трансдисциплінарності. Він здебільшого реалізується за допомогою різних пізнавальних стратегій (де власне трансдисциплінарні стратегії найбільш гнучко підлаштовуються під змінну реальність). Водночас ці стратегії слугують базою уможливлення для різних трансдисциплінарних підходів. Подібна термінологічна неоднозначність часто вимагає додаткових пояснень, котрі однак можуть виявитися тавтологіями.

⁸ До прикладу О.Є. Войскунський "описує, як фізики довго й наполегливо не могли розв'язати якусь фізичну проблему, а додали її хакери з різних країн, коли розв'язували її частинами, і врешті-решт виходило повноцінне наукове відкриття" (Інтерв'ю із В.В. Знаковим // Інститут психології РАН: URL: <http://ipras.ru/cntnt/rus/media/on-layn-bibliote/intervu-o-budush/intervu-s-v-v-znakovim.html>).

Тут важливо зауважити, що глобальну рамку, що створює широту охоплення проблеми сучасної людини, враховує її багатомірність і контекстуальну мінливість, забезпечує сьогодні *трансдисциплінарний підхід*, який постає також у ролі комунікативного простору для обміну різними дискурсами і дослідницькими прийомами психології і суміжних наук. Отож трансдисциплінарність становить рух-поступ крізь дисципліни; принципова відкритість дисциплінарних меж і кінець парадигм у тому сенсі, що готової матриці дослідницького мислення не існує, а методи, шлях, методологія вибудовуються гнучко і безпосередньо під час самого дослідження [23; 44]. При цьому взаємодоповнювальне поєднання різних дослідницьких підходів є тут окремим методологічним завданням. З одного боку, складні соціогуманітарні і психологічні дослідження прагнуть мультидисциплінарності і поліпарадигмальності, з іншого – останні спонукають до відмови від готових і наперед заданих методологічних схем. Тому кожного разу виникає потреба конструювати унікальний *дизайн дослідження* для вирішення конкретної низки поставлених завдань.

Новопосталі в наші дні дослідницькі напрями, такі як психологія повсякдення, психологія глобальних ризиків, антропологія сучасності, вітакультурна методологія та інші, явно чи неявно спираються на настановлення метаплюралізму і на принципи трансдисциплінарності [4; 33; 34; 54]. Трансдисциплінарний підхід постає, по-перше, у ролі інтегратора пізнання в комунікаціях психології із суміжними науками про людину; по-друге, концептуальною рамкою для синтезу окремих досліджень усередині психології; по-третє, епістемологічним супервізором, який контролює використання у психології нових дослідницьких стратегій і запозичень із сфери загальнонаукової методології.

Отже, трансдисциплінарність розглядається нами як методологічна стратегія у вивченні складного, багатозарового і нюансованого буття людини у ситуації соціокультурних трансформацій [7; 9]. У психологічних дослідженнях трансдисциплінарний підхід як пропедевтична концептуальна рамка поєднує різні аспекти вивчення сучасної людини та її життєвих світів. Постматеріалістичні цінності, цифрова грамотність, усвідомленість, етичне споживання, планетарна ідентичність, проблематизація екологічної самосвідомості і громадянської суб'єктності – всі ці феномени вивчаються сьогодні

представниками різних наук, хоча й можуть бути узагальнені у психології як поточні трансформації соціального, особистісного і когнітивного розвитку людини за допомогою трансдисциплінарного підходу. В ситуації поляризації сучасності за критеріями складності і простоти, готовності до ризику, очікування змін, з одного боку, і ригідності, прихильності до звичного способу життя – з іншою. Відтак гнучкість і різноманітність дослідницької методології – це один з опосередкованих наслідків розвитку сучасного суспільства [8]. Глобальним завданням і змістом трансдисциплінарного підходу в цих умовах стає відновлення цілісного мислення про людину, а також подолання фрагментації в картині світу сучасних людей.

У будь-якому разі трансдисциплінарний підхід є методологією і водночас пізнавальною практикою, котра пов'язує різні аспекти досліджень про людину і про трансформації її життєвого світу. Нові напрями психології, які розширюють її межі, довільно або мимовільно спираються на принципи трансдисциплінарності, навіть якщо не звертаються до схожих дискурсу і термінології. Розвиваючи і підтримуючи у психології настановлення мережевого плюралізму, метаплюралізму, мультипарадигмальності і поліметодології *трансдисциплінарний підхід допомагає вирішувати такі завдання:*

1) встановлює когерентні взаємодії між різними дослідженнями і рівнями аналізу реальності усередині психології як наукової дисципліни з неусталеним (проблемно зорієнтованим) предметом дослідження;

2) сприяє комунікації, обміну емпіричними матеріалами, теоретичними конструктами і дослідницькими стратегіями між психологією і суміжними науками (як природничо-наукового, так і соціогуманітарного кола);

3) долає розрив між академічною психологією і психологічною практикою, фокусуючись на проблемах цілісного буття людини в локальних контекстах тієї чи іншої культури;

4) дозволяє нюансувати досліджувану феноменологію, тобто враховувати множинні чинники впливу і різні особливості розвитку людини в ситуативних і змінюваних соціокультурних контекстах.

У цьому пункті методологування важливо підкреслити антиномію макро- і мікроаналізу: з одного боку, має місце цілісність розгляду феномена людини, яка забезпечується трансдисциплінарним підходом, з іншого – наближення

до повсякденності і фокусування на конкретності життя в локальному соціокультурному середовищі. Послідовним чином такий підхід стає теоретичною рамкою для появи нових напрямів психології, відомих як психологія повсякдення, психологія сучасності, нова культурна психологія, психологія екзистенційного буття, антропологічна психологія і т.п. Таким чином логічним розвитком трансдисциплінарного підходу в психології є *розширення предмета психологічних досліджень у ті сфери аналізу соціокультурного трансформаційного довілля, культурно-психологічних змін повсякденності, що зумовлені цими трансформаціями, а у підсумку – прибирання дисциплінарних меж між психологією і науками про людину*. В зв'язку з цим постає п'яте завдання: трансдисциплінарний підхід дозволяє продуктивно працювати з феноменами мобільності і множинності наявних у сучасності змін, які отримали концептуалізацію в уявленнях про транзитивне суспільство [19] і про людину, котра змінюється впродовж усього життя [35].

Нарешті, ще однією особливістю трансдисциплінарного підходу, характерного для даного етапу розвитку постнекласичної науки, є його унааявленість у різноманітні теоретичних форм і практичних дослідницьких стратегій. Так, у сучасних методологічних дослідженнях існують різні трактування трансдисциплінарності: від розуміння її як різновиду постнекласичної науки до простору перетинів всеможливих дискурсів природничих і соціогуманітарних наук із повсякденними життєвими світами людини [44].

Крім окреслених вище методологічних завдань, трансдисциплінарний підхід має цілком певні побічні соціально-психологічні наслідки. Він сприяє холистичному мисленню про людину в науці, а також *повертає цілісність мислення як онтологічну і психологічну властивість, тим самим долаючи тенденції до фрагментації картини світу сучасної людини*.

Трансдисциплінарні стратегії можуть бути ефективно використані (і використовуються) як у психологічній практиці, так і в освітній політиці. З цих позицій слушно стверджувати, що розширення горизонтів свідомості, активна громадянська позиція і планетарна ідентич-

ність виступають *світоглядним наслідком практики трансдисциплінарного підходу як різновиду постнекласичної методології* [8].

Підкреслимо, що в методологічному плані різноманітність життєвого середовища припускає не тільки використання безлічі дослідницьких підходів і вдумливу побудову їх конфігурації стосовно змінних контекстів і ситуацій, а й гнучкість і готовність до творчості та інноваційних рішень дослідника в опануванні ним нових пізнавальних стратегій. Часто *відповідь на виникаючі нові виклики і питання не може бути знайдена в уже накопиченому досвіді і за допомогою готового інструментарію, а тому все необхідне треба знаходити безпосередньо у процесі дослідження*. Скажімо, у підході Е. Морена відсутній метод у його класичному розумінні, тоді як існує *не-метод*: “просування вперед без дороги, прокладення дороги під час її проходження” [23, с. 44]. У цьому ракурсі нові методології становлять не конкретну дослідницьку програму, а загальну пізнавальну стратегію, де метод – це не “дорожня карта” і не інструкція, а не позбавлене ризиків і невизначеності “прокладення дороги”. Релевантний підхід виникає і вибудовується в безпосередньому дослідженні принципово нової реальності [23]⁹.

Важливо відзначити, що разом із великими й очевидними трендами трансдисциплінарний підхід (з опорою на принцип антиномійності, мережевий плюралізм і методологію латентності) звертається до антитрендів або прихованих рухів культури, які можуть бути непомітними, але від цього не стають менш значущими за своїми наслідками [8]. Відтак із позиції *трансдисциплінарного підходу в більш явному вигляді оприявнюється той факт, що різні темпи наявних змін з різною швидкістю і проникненням зачіпають різні рівні соціальної реальності* й тому суспільство як таке облаштоване складноструктуровано і багатшарово. Відсутність зсувів на його поверхневих і чітко фіксованих рівнях нерідко приховує динаміку і різноспрямований підводний перебіг більш глибоких нашарувань.

Різні дослідники наголошують на поляризації сучасного суспільства за критеріями складності і простоти, готовності до ризику, очікуваних змін, з одного боку, і ригідності,

⁹ Пор.: “Немає жодних експертів, які б розбиралися в майбутньому, стверджує засновник китайської компанії Alibaba Джек Ма. – Всі експерти розбираються у вчорашньому дні” (<https://hbr-russia.ru/liderstvo/lidery/810934>).

прихильності до звичного способу життя – з іншого¹⁰. А це означає, що сучасне суспільство вимушено наново пізнавати само себе. Накопичений історією культури досвід як допомагає усвідомлювати зміни, так і перешкоджає цьому осмисленню, нерідко підмінюючи аналіз принципово нових феноменів відсиланням до аналогій. У зв'язку з цим *продуктивною аналітичною стратегією трансдисциплінарного підходу стає його оперття на принцип антиномійності, який показує, що в кожного нового феномену, є щонайменше дві сторони: (1) те, що є (або сприймається) негативним на даному історичному етапі, (2) і те, що здатне стати позитивним і навіть необхідним на наступному. Подібні феномени осмислюються сьогодні у психології в категоріях латентних змін [8].*

ВИСНОВКИ

1. Проблема інтеграції пізнання в сучасній психології має як конкретно-науковий ракурс, де обговорюються метатеоретичні конструкції і підходи, так і загальнонауковий, де психологічне знання розглядається у єдності з іншими науками, які вивчають людину.

2. Багато феноменів, зокрема й *поліметодологія*, обговорюються в психології під різними назвами. Це засвідчує життя науки, де одночасно відбуваються активні пошуки нової термінології і конструюються нові підходи. Якщо у західній науці поліметодологічні пошуки відображені в уявленнях про змішані методи, триангуляцію і т. ін., то в російській психології частіше використовуються метафори – від “методологічної оптики” чи “методологічного колажу” до “естетичної парадигми”, проте самим релевантним для цих пошукувань є уявлення про *трансдисциплінарний підхід*.

3. Психологія наших днів стає все більш відкритою наука. Це виявляється не тільки у її сприйнятливості до нових віянь та епістемологічних поворотів, а й чутливості відносно того, що відбувається в соціокультурному просторі і повсякденному плині життя. На цьому шляху інтеграція психологічного знання не тільки охоплює когерентність різних психологічних теорій і підходів, але й уможливає зближення академічної і практичної (тоб-

то зорієнтованої на проблеми щоденного існування людей) гілок психології.

4. Сучасне суспільство характеризується сьогодні як таке, що трансформується, ускладнюється, урізноманітнюється, поляризується, умережнюється. Зміна життєвого світу людини послідовно приводить у психології до більш диференційованого вивчення чинників соціального, особистісного, когнітивного розвитку людини, а також до вивчення змінних способів її соціалізації та окультурення. Звідси логічно слідує, що пріоритетним методологічним завданням всякого психологічного дослідження стає побудова цілісного і несуперечливого уявлення про різноманіття цих, часто різноспрямованих й амбівалентних, процесів.

5. У процесі сьогочасних системних досліджень виявляється наскільки перетинаються і пов'язані між собою собистість і культура, глобальне і локальне, транскультуральні і регіональні рухи. До того ж учені стикаються з проблемами, одні з яких розв'язуються більшою мірою на методологічному рівні їх осмислення, інші – на організаційному чи оргдіяльнісному. Зміни культури і суспільства вивчають антропологі, соціологи, політологи та історики культури, тоді як дослідницькою сферою психології все ще продовжує вважатися традиційне вивчення психіки, особистості, вікових особливостей тощо. Проте при аналізі соціального, особистісного і когнітивного розвитку людини в сучасному світі ці сфери пізнання і діяльності розмежувати чи роз'єднати неможливо. І тут на допомогу психології приходять трансдисциплінарний підхід, який постає концептуальною рамкою для інтеграції різних рівнів проведення культурно-психологічних досліджень.

6. Трансформації, які нині відбуваються у психологічній науці і які надають вагомості одному із вимірів сучасності, зачіпають, з одного боку, її методологічний і дисциплінарний статус, а з іншого – активізують взаємовідношення із соціокультурною реальністю і повсякденними життєвими світами людини. Перший тип трансформацій був позначений як *гносеологічні та епістемологічні*, другий – як *онтологічні та екзистенційні*. Продуктивною відповіддю в методології психології на гносеологічні, епістемологічні, онтологічні та екзистенційні зміни, що відбуваються у світі,

¹⁰ Див., до прикладу, висловлювання І. Крастева: “Старий розподіл на класи та економічні інтереси не зник, на нього накладлося інше, більш масштабне і розмите: це розмежування між людьми, котрі дивляться на світ Звідусіль, і тими, хто дивиться на нього Звідкись” [15, с. 48].

в науці, у повсякденні людей, і є трансдисциплінарний підхід, який дозволяє співвіднести різні рівні методології науки, гнучко використати різний інструментарій та охопити множинні виміри існування феномена людини (когнітивні, соціальні, екзистенційні, свідомісні).

7. Насамкінець лаконічно сформулюємо основні принципи трансдисциплінарного підходу:

- принцип поліметодології, тобто використання змішаних методів і методологій;
- принцип триангуляції як прагнення до балансу емпіричного і теоретичного знання, як зіставлення кількісних і якісних досліджень;
- принцип саморозвитку і самоорганізації як властивість живих систем самоудосконалюватися у процесі мережевих взаємодій¹¹;
- принцип когерентності як посилення цілісності і повноти знання, що виникає у процесі мережевої самоорганізації;
- принцип антиномій як прагнення до цілісності, сукупного охоплення позитивних і негативних тенденцій та у їх єдності із пристрастями, мотивованістю, із задіянням трендів та антитрендів;
- принцип довір'я як продуктивної і взаємної відвертості суб'єкта і співтовариства;
- принцип раціональності як основи ділової мислекомунікації.

Деякі з цих принципів уже описані в наших роботах, тоді як інші – принципи довір'я, саморозвитку, раціональності – вимагають більш глибокого занурення у їхній зміст і детального розкриття їх суті.

8. Від загальної ідеї трансдисциплінарності до конкретної пізнавальної практики дослідник так чи інакше проходить власний шлях, причому в різний спосіб: у діалектиці свободи і відповідальності; в антиномії самореалізації та бажаних очікувань від референтних співтовариств; у конструюванні пізнавальної стратегії, що враховує як вимоги завдання, так і методологічний арсенал, що наявний у його розпорядженні. Важливо також, що передумови мережевого плюралізму в психології поєднують світоглядні, соціокультурні та екзистенційні аспекти: *комунікативну раціональ-*

ність (готовність конструктивно обговорювати інші теорії, зважати на протилежні позиції, погоджувати з ними власні уявлення), *складність* (здатність брати до уваги текучість контекстів, співвідносити в думці різні ракурси і динамічні аспекти у вирішенні того чи іншого завдання), *відкритість до змін* (звичку переглядати власні постулати залежно від оволодіння новими фактами і знаннями).

Проте хотілося б зауважити, що винятково вищезазначеного для методологічного самооновлення досліднику все-таки недостатньо. Необхідна практика особистого зусилля, про яке свого часу писав М.К. Мамардашвілі¹², – зусилля відмовитися від готових схем інтерпретації, винести за дужки вже наявне і наперед встановлене знання, постаратися почути голоси невідомого майбутнього в уявлюваній різноманітній феноменології змін сучасного глобалізованого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Афанасов Н.Б. В поисках утраченной современности. *Социологическое обозрение*. 2019. Т. 18. №1. С. 256–265.
2. Балл Г. Интегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4. С. 25–53.
3. Бауман З. Текущая современность. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 240 с.
4. Вітакультурна методологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ. 2019. 980 с.
5. Гидденс Э. Последствия современности. Москва: Праксис, 2011. 352 с.
6. Гусельцева М.С. Методологічна оптика як інструмент пізнання. *Психологія і суспільство*. 2017. № 4 (70). С. 39–55. DOI:<https://doi.org/10.35774/pis2017.04.039>
7. Гусельцева М.С. Принцип развития в современной психологии: вызовы полипарадигмальности и трансдисциплинарности. *Разработка и реализация принципа развития в современной психологии* / под ред. А.Л. Журавлева, Е.А. Сергиенко. Москва: Институт психологии РАН, 2016. С. 31–51.
8. Гусельцева М.С. Психология повседневности в свете методологии латентных изменений: монография. Москва: Акрополь, 2019. 375 с.

¹¹ Даний принцип був продемонстрований Т. О'Райлі в інтернет-просторі відносно Web 2.0 як платформа, яка тим успішніше розвивалася, чим більше людей користувалося [58]. У самоорганізації мережевої реальності розвивається також така важлива психологічна якість, як суб'єктність [8].

¹² На переконання М.К. Мамардашвілі, саме особисте зусилля є глибинним механізмом і трансляції культури, і саморозвитку людини: життя є “зусилля в часі” [17, с. 7], “людина є зусилля бути людиною” [Там само, с. 119]; такі соціокультурні феномени, як “закон або беззаконня і т.д., залежать від зусиль, скоюваних кожною окремою людиною” [Там само, с. 235].

9. Гусельцева М.С. Трансдисциплинарный подход в современной психологии. *Вопросы психологии*. 2018. № 5. С. 3–12.
10. Зеленкова Т.В. О сетевой парадигме в психологии. *Методология и история психологии*. 2007. Т. 2. Вып. 3. С. 18–28.
11. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : монографія / [Г.О. Балл, О.В. Губенко, О.В. Завгородня та ін.]; за ред. Г.О. Балла. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
12. Интервью с Т.В. Корниловой о будущем психологии. *Социальная и экономическая психология*. 2019. Том 4. № 4(16). С. 224–271. <http://soc-econompsychology.ru/engine/documents/document744.pdf>
13. Ключко В.Е. Постнеклассическая трансспектива психологической науки. *Вестник Томского государственного университета*. 2007. № 305. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/postneklassicheskaya-transspektiva-psihologicheskoy-nauki>.
14. Корнилова Т.В., Смирнов С.Д. Методологические основы психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 320 с.
15. Крастев И. После Европы. Москва: Изд. дом “Дело” РАНХиГС, 2018. 144 с.
16. Мазилев В.А. Коммуникативная методология психологической науки: возможный путь интеграции знания. *Эпистемология и философия науки*. 2006. Т. VIII. № 2. С. 140–156.
17. Мамардашвили М.К. Психологическая топология пути. Санкт-Петербург: Изд-во РХГИ, 1997. 568 с.
18. Марцинковская Т.Д. *Психология в современном мире*. Теория и методология психологии: Постнеклассическая перспектива / отв. ред. А.Л. Журавлев, А.В. Юревич. Москва: Институт психологии РАН, 2007. С. 33–44.
19. Марцинковская Т.Д. Современная психология – вызовы транзитивности. *Психологические исследования*. 2015. Т. 8, № 42. URL: <http://psystudy.ru>.
20. Межуев В.М. Гуманизм и современная цивилизация. *Центр гуманитарных технологий*. 2013. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/5868>.
21. Мельникова О. Т., Хорошилов Д. А. Валидность качественных исследований в ракурсе полипарадигмальности современной психологии. *Вопросы психологии*. 2014. № 1. С. 28–37.
22. Метамодернизм. Историчность, Аффект и Глубина после постмодернизма / под ред. Р. Ван ден Аккер. Москва: РИПОЛ классик, 2019. 494 с.
23. Морен Э. *Метод. Природа природы*. Москва: Прогресс-Традиция, 2005.
24. Мясоед П.А. Психология в аспекте типов научной рациональности. *Вопросы психологии*. 2004. № 6. С. 3–18.
25. Мясоед П.А. Творческое наследие В.А. Роменца в историко-психологическом знании. *Психологический журнал*. 2013. Том 34. № 3. С. 51–59.
26. М’ясоїд П. Метатеоретичний аналіз у психології. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4. С. 54–82.
27. М’ясоїд П. Принцип історизму і мислення у психології. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3-4. С. 38–72. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.038>
28. М’ясоїд П.А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія. Київ: Либідь, 2016. 560 с.
29. Нестик Т.А., Журавлев А.Л. Психология глобальных рисков. Москва: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2018. 402 с.
30. Олескин А.В., Курдюмов В.С. Сетевые структуры: опции в мире живого и человеческом социуме. *Экономические стратегии*. 2015. № 7. С. 74-85.
31. Парадигмы в психологии: науковедческий анализ / отв. ред. А.Л. Журавлев, Т.В. Корнилова, А.В. Юревич. Москва: Институт психологии РАН, 2012. 468 с.
32. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Основы теоретической психологии. Москва: ИНФРА-М, 1999. 528 с.
33. Психология неопределенности и вызовы современности [Спецвыпуск]. *Психологические исследования*. 2015. Т. 8. № 40. URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2015v8n40.html>.
34. Психология повседневности [Спецвыпуск]. *Психологические исследования*. 2017. Т. 10. № 56. URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2017v10n56.html>.
35. Психология человека как субъекта познания, общения и деятельности / отв. ред. В.В. Знаков, А.Л. Журавлев. Москва: Институт психологии РАН, 2018. 2216 с.
36. Роменец В.А. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*. 2013. № 2. С. 6-27.
37. Сергиенко Е.А. От когнитивной психологии – к психологии субъекта. *Психологический журнал*. 2007. Т. 28. № 1. С. 17–27.
38. Сергиенко Е.А. Системно-субъектный подход: обоснование и перспектива. *Психологический журнал*. 2011. Т. 32. № 1. С. 120–132.
39. Смирнов С.Д. Методологический плюрализм и предмет психологии. *Вопросы психологии*. 2005. № 4. С. 3–8.
40. Сорокин П.А. *Человек, цивилизация, общество*. Москва: Политиздат, 1992. 543 с.
41. Стёпин В.С. *Теоретическое знание: Структура, историческая эволюция*. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 744 с.
42. Теория и методология психологии. Постнеклассическая перспектива / отв. ред. А.Л. Журавлев, А.В. Юревич. Москва: Институт психологии РАН, 2007. 528 с.
43. Титов И.Г. Принципы постнеклассической психологии. *Теоретичні дослідження у психології: монографічна серія/сост. В.О. Медінцев*. Том VII. 2019. С. 150–176. DOI: 10.24411/2616-6860-2019-00005
44. Трансдисциплинарность в философии и науке: подходы, проблемы, перспективы / под ред. В. Бажанова, Р.В. Шольца. Москва: Изд. дом “Навигатор”, 2015. 564 с.
45. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и создание благосостояния. *Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология*. Москва: Издательство “Academia”, 1999. С. 123-162.
46. Фурман А.В. Методологічне обґрунтування предметного поля теоретичної психології. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3-4 (77-78). С. 5-37. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.005>
47. Фурман А.А. Методологічна оптика постнеклассического психологического пізнання. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди “Психологія”*. 2018. № 56. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.888798>. <http://>

journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/37.

48. Фурман А.В. Метатеоретична реконструкція предметного поля каноничної психології. *Психологія особистості*. 2019. № 1 (10). С. 5-17. DOI:<https://doi.org/10.15330/ps.10.1.5-21>

49. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Москва: Весь мир, 2003. 416 с.

50. Хокинг Дж. Доверие: История. Москва: Политическая энциклопедия, 2016. 296 с.

51. Швырев В.С. Рациональность как ценность культуры. Традиция и современность. Москва: Прогресс-Традиция, 2003. 176 с.

52. Штомпка П. Доверие – основа общества / пер. с пол. Н.В. Морозовой. Москва: Логос, 2012. 440 с.

53. Юревич А.В. Методологический либерализм в психологии. *Вопросы психологии*. 2001. № 5. С. 3–18.

54. Юревич А.В. Психология социальных явлений. Москва: Институт психологии РАН, 2014.

55. Янчук В.А. Культурно-диалогическая мета-перспектива интеграции психологии в условиях неопределенности и конструктивистского многообразия. *Методология и история психологии*. 2018. Вып. 1. С. 124–154.

56. Feyerabend P. Against Method. Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge. London: New Left Books, 1993 (third edition) <https://theanarchistlibrary.org/library/paul-feyerabend-against-method> (дата обращения: 15.01.2020).

57. Cole M. From cross-cultural to cultural psychology. *Swiss Journal of Psychology*. 1995. Vol. 54 (4). P. 262–277.

58. O'Reilly T. WTF? What's the future and Why it's up to us. N.Y.: Harper Business, 2017. 409 p.

59. Peterson J.B. 12 Rules for Life: An Antidote to Chaos. Canada: Penguin Random House, 2018. 403 p.

60. Pinker S. Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress. N.Y.: Penguin, 2018. 556 p.

REFERENCES

1. Afanasov N. B. (2019). V poiskah utrachenoj sovremennosti [In search of lost modernity]. *Sociological review*. (Vol. 18, pp. 256–265) [in Russian].

2. Ball G. (2009). Integrativno-osobistisnuy pidhid y psikhologii vporjadkyvannja golovnih ponjat' [Integrative-personal approach in psychology: ordering the main concepts]. *Psychology and Society – Journal of Psychology*, 4, 25–53 [in Ukrainian].

3. Bauman Z. (2008). Tekychaja sovremennost' [Current modernity]. Saint-Petersburg: Peter, 240 p. [in Russian].

4. Furman A.V. (2019). Vitakyl'tyrna metodologija [Vitualcultural methodology]. Ternopil: TNEU, 980 p. [in Ukrainian].

5. Giddens E. (2011). Posledstvija sovremennosti [Consequences of modernity]. Moscow: Praxis, 352 p. [in Russian].

6. Guseltseva M. S. (2017). Metodologichna optika jak instrument piznannja [Methodological optics as a tool of cognition]. *Psychology and Society – Journal of Psychology*, 4 (70), 39–55. doi: 10.35774 / pis2017.04.039 [in Ukrainian].

7. Guseltseva M. S. (2016) Princip razvitija v sovremennoj psihologii: vizovi polyparadigmal'nosti i transdisciplinarnosti. Razrabotka i realizacija principa razvitija v sovremennoj psihologii [The principle of development in modern psychology: the challenges of polyparadigm and transdisciplinarity. Development and implementation of the principle of development in modern psychology. Zhuravleva A. L. & Sergienko E. A. (Ed.), (Pp. 31–51). Moscow: Institute of Psychology, Russian Academy of Sciences [in Russian].

8. Guseltseva M. S. (2019). Psihologija povsednevny v svete metodologii latentnih izmenenij [Psychology of everyday life in the light of the methodology of latent changes]. (Monograph). Moscow: Acropolis, 375 p. [in Russian].

9. Guseltseva M. S. (2018). Transdisciplinarnij podhod v sovremennoj psihologii [Transdisciplinary approach in modern psychology]. *Questions of psychology – Journal of Psychology*. 5, 3–12 [in Russian].

10. Zelenkova T.V. (2007). O setevoy paradigme v psyhologii [On the network paradigm in psychology]. *Methodology and History of Psychology – Journal of Psychology*, 2 (3), 18–28 [in Russian].

11. Ball G.O., Gubenko O.V. & Zavgorodnya O.V. (2012). Integrativno-osobistisnuy pidhid y psihologichnij nauci ta praktici. [Integrative-personal approach in psychological science and practice]. (Monograph). Bal G.O. (Ed.), Kirovograd: Imex-LTD, 206 p. [in Ukrainian].

12. Intervju s T.V. Kornilova o buduschem psihologii [Interview with T.V. Kornilova about the future of psychology]. *Social and economic psychology – Journal of Psychology*. (2019), 4 (16), 224–271. Retrieved from <http://soc-econom-psychology.ru/engine/documents/document744.pdf> [in Russian].

13. Klochko V.E. (2007). Postneklassicheskaya transspetsiva psichologicheskoy nauki [Post-classical transpective of psychological science]. *Bulletin of Tomsk State University*, 305. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/postneklassicheskaya-transspetsiva-psichologicheskoy-nauki> [in Russian].

14. Kornilova T.V. & Smirnov S.D. (2006) Metodologicheskie osnovy psihologii [Methodological foundations of psychology]. Saint-Petersburg: Peter, 320 p. [in Russian].

15. Krastev I. (2018) Posle Evropu [After Europe]. Moscow: Ed. house “Delo” RANKhIGS, 144 p. [in Russian].

16. Mazilov V.A. (2006) Kommunikativnaja metodologija psichologicheskoy nauki: vozmozhny put' integracii znaniya [Communicative methodology of psychological science: a possible way to integrate knowledge]. *Epistemology and philosophy of science*. (Vol. VIII. № 2. pp. 140–156) [in Russian].

17. Mamardashvili M.K. (1997). Psihologicheskaya topologija pyti [Psychological topology of the path]. Saint-Petersburg: RHGI Publishing House, 568 p. [in Russian].

18. Marcinkovskaya T.D. (2007). Psihologaya v sovremenom mire. Tejrija i metodologija psihologii: Post-neklassicheskaya perspektiva [Psychology in the modern world. Theory and methodology of psychology: Post-nonclassical perspective]. Zhuravlev A.L. & Yurevich A.V. (Ed.), (Pp. 33–44.). Moscow: Institute of Psychology,

- Russian Academy of Sciences [in Russian].
19. Marcinkovskaya T.D. (2015) Sovremennaya psihologiya – vuzovu tranzitivnosti [Modern psychology - the challenges of transitivity]. *Psychological research – Journal of Psychology*. 8 (42). Retrieved from: <http://psystudy.ru>. [in Russian].
20. Mezhuiev V.M. (2013). Gymanizm i sovremennaja civilizaciya [Humanism and modern civilization]. Center for Humanitarian Technologies. Retrieved from: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/5868>. [in Russian].
21. Melnikova O.T. & Khoroshilov D.A. (2014). Validnost' kachestvennyh issledovaniy v rakyse poli-paradigmal'nosti sovremennoy psihologii [The validity of qualitative research in the perspective of the poly-paradigm of modern psychology]. *Questions of Psychology – Journal of Psychology*, 1, 28–37 [in Russian].
22. Metamodernizm. istorichnost', affekt i glybina posle postmodernisma [Metamodernism. Historicity, Affect and Depth after Postmodernism]. (2019). R. Van den Acker (Ed.). Moscow: RIPOL classic, 494 p. [in Russian].
23. Moren E. (2005). Metod. Priroda prirodu [Method. The nature of nature]. Moscow: Progress-Tradition [in Russian].
24. Myasoed P.A. (2004) Psihologiya v aspekte tipov naychnoy nacional'nosti [Psychology in the aspect of types of scientific rationality]. *Questions of Psychology – Journal of Psychology*, 6, 3–18 [in Russian].
25. Myasoed P.A. (2013). Tvorcheskoe nasledie V. A. Romentsa v istoriko-psihologicheskom znaniy [Creative heritage of VA Romantsa in historical and psychological knowledge]. *Psychological Journal – Journal of Psychology*, 34 (3), 51–59 [in Russian].
26. Myasoed P. (2009) Metateoretichnyy analiz y psihologii [Metatheoretical analysis in psychology]. *Psychology and Society – Journal of Psychology*, 4, 54–82 [in Ukrainian].
27. Myasoed P. (2019). Printsip istorizmy i muslennya y psihologii [The principle of historicism and thinking in psychology]. *Psychology and Society – Journal of Psychology*, 3-4, 38–72. doi: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.038> [in Ukrainian].
28. Myasoed P.A. (2016). Psihologichne piznannya: istoriya, logika, psihologiya [Psychological cognition: history, logic, psychology]. Kyiv: Lybid, 560 p. [in Ukrainian].
29. Nestik T. A. & Zhuravlev A. L. (2018). Psihologiya global'nyh riskov [Psychology of global risks]. Moscow: Institute of Psychology, Russian Academy of Sciences, 402 p. [in Russian].
30. Oleskin A. V. & Kurdyumov V. S. (2015). Setevie struktury: optsii v mire zhivogo i chelovecheskom sociume [Network structures: options in the world of living and human society]. *Economic Strategies*, 7, 74-85 [in Russian].
31. Zhuravlev, A.L., Kornilova, T.V., & Yurevich A.V.(2012). Paradigmy' v psihologii: naukovedcheskiy analiz. [Paradigms in Psychology: Science Analysis]. Moskva: Institut psikhologii RAN, pp.468 [in Russian].
32. Petrovskij, A., & Yaroshevskij M. (1999) Osnovy' teoreticheskoy psikhologii. [Foundations of theoretical psychology]. pp.528, Moscow: INFRA-M [in Russian].
33. Psikhologiya neopredelennosti i vyzovy sovremen-nosti. (2015).Speczvy'pusk. Psikhologicheskie issledovaniya - Psychological research (Vols,8, №40). Retrieved from <http://psystudy.ru/index.php/num/2015v8n40.html> [in Russian].
34. Psikhologiya povsednevnosti (2017). Speczvy'pusk. Psikhologicheskie issledovaniya. - Psychological research (Vols,10, №56). Retrieved from : <http://psystudy.ru/index.php/num/2017v10n56.html>. [in Russian].
35. Znakov, V.V., & Zhuravlev A.L.(2018) Psikhologiya cheloveka kak sub'ekta poznaniya, obshheniya i deyatel'nosti [Human psychology as a subject of knowledge, communication and activity] Moscow: Institute of Psychology RAN, pp.2216. [in Russian].
36. Romenez', V. (2013) Predmet i pryntsyipy istoryko-psykhologichnoho doslidzhennia.[Subject and principles of historical-psychologic doslijennya.] *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and Society*. 2. pp. 6-27. [in Ukrainian].
37. Sergienko, E.(2007) Ot kognitivnoy psikhologii – k psikhologii sub'ekta. [From cognitive psychology to the psychology of the subject]. *Psikhologicheskij zhurnal – Psychological journal* (Vols,28(1), pp. 17–27.) [in Russian].
38. Sergienko, E.(2011) Sistemno-sub'ektny'j podkhod: obosnovanie i perspektiva. [Systematic approach: justification and perspective.] *Psikhologicheskij zhurnal – Psychological journal*. (Vols,32(1), pp. 120–132.) [in Russian].
39. Smirnov, S. (2005). Metodologicheskij plyuralizm i predmet psikhologii. [Methodological pluralism and the subject of psychology] *Voprosy' psikhologii - The question of psychology*.№4. pp. 3–8. [in Russian].
40. Sorokin, P.(1992) Chelovek, czivilizaciya, obshhestvo. [People, civilization, society]. Moscow political publishing house. pp. 543 [in Russian].
41. Styopin V.(2000). Teoreticheskoe znanie: Struktura, istoricheskaya e'volyuciya. [Theoretical knowledge: structure, its historical evolution]. Moscow: Progress-Tradition. pp.744 [in Russian].
42. Zhuravlev, A., & Yurevich, A. (2007) Teoriya i metodologiya psikhologii. Postneklassicheskaya perspektiva [Theory and methodology of psychology. Postnonclassical perspective] Moscow: Institute of Psychology RAN [in Russian].
43. Titov, Y.H. (2019). Pryntsyipy postneklassycheskoi psykhologyy. [The principles of postnon-classical psychology] In V.O. Miedintsev. *Teoretychni doslidzhennia u psykhologii: monohrafichna seriia – Theoretical dosages of psychologia: monochrophic series..* (Vols,7(1), pp. 150–176) . doi: 10.24411/2616-6860-2019-00005 [in Ukraine].
44. Bazhanova, V.& Sholcza R. (2015) Transdisciplinarnost' v filosofii i nauke: podkhody', problemy', perspektivy' [Transdisciplinarity in philosophy and science: approaches, problems, perspectives]. Moscow Publishing House “Navigator”, . pp. 564 [in Russian].
45. Fukuyama, F. (1999) Doverie: soczial'nye dobrodeteli i sozidanie blagosostoyaniya. [Trust: Social Virtues and Welfare Building.] Novaya postindustrial'naya volna na Zapade – New postindustrial wave in the West. Moscow: Publishing house 'Academia". Antologiya. pp.123-162. [in Russian].
46. Furman, A.V. (2019) Metodologichne obruntu-vannyya predmetnogo polya teoretichnoy psikhologiyi. [Methodologically priming the subject field of theoretical

and psychology]. *Psikhologiya i suspil'stvo. – Psychology and society*, 3-4(77-78),. 5-37. <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.005> [in Ukraine].

47. Furman, A.A. (2018) Metodologična optika postneklasichnogo psikhologičnogo pi'znannya. [Methodological optics of post-nonclassical psychological cognition]. *Vi'snik KhNPU i'meni' G.S. Skovorodi 'Psikhologiya'*. – Bulletin of KhNPU named after GS Frying pans "Psychology", 56. <https://doi.org/10.5281/zenodo.888798>. <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/37>. [in Ukraine].

48. Furman, A.V. (2019) Metateoretichna rekonstrukciya predmetnogo polya kanonichnoyi psikhologiyi [Metatheoretical reconstruction of the subject field of canonical psychology.] *Psikhologiya osobistosti – Psychology of personality*, 1 (10), 5-17. <https://doi.org/10.15330/ps.10.1.5-21>[in Ukraine].

49. Khabermas, Yu. (2003) *Filosofskij diskurs o moderne.* [Philosophical discourse about modernity]. Moscow: Worldwide, pp. 416. [in Russian].

50. Khoking, Dzh. (2016) *Doverie: Istoriya.* [Trust: History] *Politicheskaya e'nciklopediya – Political encyclopedia* Moscow, pp. 296 [in Russian].

51. Shvyrev, V.S. (2003) *Racjonal'nost kak czennost kul'tury. Tradicziya i sovremennost.* [Rationality as a cultural value. Tradition and modernity]. Moscow: Progress-Tradiciya, pp.176 [in Russian].

52. Shtompka, P. (2012) *Doverie – osnova obshhestva* [Trust is the foundation of society]. N.V. Morozovoj. Moscow: Logos, pp. 440[in Russian].

53. Yurevich, A.V. (2001) *Metodologicheskij liberalizm v psikhologii.* [Methodological liberalism in psychology]. *Voprosy' psikhologii. The question of psychology*, 5. . 3–18. [in Russian].

54. Yurevich, A.V. (2014) *Psikhologiya soczial'ny'kh yavlenij.* [Psychology of social phenomena.] Moscow: Institute of Psychology RAN, 2014. [in Russian].

55. Yanchuk, V.A. (2018) *Kul'turno-dialogicheskaya metaperspektiva integracii psikhologii v usloviyakh neopredelennosti i konstruktivistskogo mnogoobraziya.* [Cultural-dialogical meta-perspective of the integration of psychology in conditions of uncertainty and constructivist diversity] *Metodologiya i istoriya psikhologii. - Methodology and history of psychology*, 1. pp 124–154. [in Russian].

56. Feyerabend, P. (1993) *Against Method. Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge.* London: New Left Books, (third edition) <https://theanarchistlibrary.org/library/paul-feyerabend-against-method> (date off the application: 15.01.2020).

57. Cole, M. (1995) *From cross-cultural to cultural psychology.* *Swiss Journal of Psychology*. Vol. 54 (4). pp. 262–277.

58. O'Reilly, T. (2017) *WTF? What's the future and Why it's up to us.* N.Y.: Harper Business, ,pp 409

59. Peterson, J.B. (2018) *12 Rules for Life: An Antidote to Chaos.* Canada: Penguin Random House, pp 403

60. Pinker, S. (2018) *Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress.* N.Y.: Penguin, pp556.

АНОТАЦІЯ

Гусельцева Марина Сергіївна.

Мережевий плюралізм у психології: перспективи поліметодології і трансдисциплінарності.

Наявні у психологічній науці сьогочасні трансформації, з одного боку, зачіпають її методологічний і дисциплінарний статус, з іншого – змінюють взаємовідношення із плінною соціокультурною реальністю і повсякденними життєвими практиками людини. Проблема інтеграції психологічного знання знову виникає і переосмислюється на цьому новому етапі розвитку психології. Протилежні дослідницькі настановлення, такі як методологічний монізм і методологічний плюралізм, методологічний ригоризм і методологічний лібералізм, пропонують різні стратегії епістемної інтеграції. Однак з позиції мережевого плюралізму ці настановлення бачаться як частини єдиного процесу пізнання, де діалектичні відношення між ними сприяють досягненню цільного знання. На допомогу психологічній науці, яка прагне до інтеграції досліджень в онтологічно і гносеологічно ускладненому світі, приходять гнучкі, мережеві, пошуково лабільні методологічні стратегії. В епістемологічному плані виникають поліметодології і метатеоретичні конструкції, що дозволяють використовувати для вирішення того чи іншого завдання безліч теорій і підходів. Антиномію незавершеності та цілісності пізнання найбільш продуктивно вирішує сьгодні мережева методологія. Мережевий плюралізм – дослідницька позиція, яка підтримує різноманітність психологічних підходів, концептуальних уявлень і теорій, що осмислюються в перспективі герменевтичної оптики, принципу когерентності і з можливістю інтеграції полярних настановлень в ідеалі цілісного знання. Інтеграція психологічних досліджень відбувається на різних рівнях методології науки: на філософському і загальнонауковому мовиться про трансдисциплінарний підхід, який долає дисциплінарну модель організації знання, замінюючи її проблемно зорієнтовану версію мережеву; на конкретно-науковому рівні використання поліметодології веде до пошукових рефлексивних стратегій, що вибудовуються на підвалинах наявних в арсеналі науковця підходів і методологій; у концептуальному плані тут опрацьовуються метатеоретичні конструкції, котрі є в наші дні як полем його вільного вибору, так і особистої відповідальності. Здатність у пізнавальній діяльності до саморефлексії, критичного мислення і комунікативної раціональності – важливі риси-якості сучасного дослідника, які довершують його професіоналізм і соціокультурну компетентність.

Ключові слова: сучасна психологія, методологія, пізнання, психологічне знання, методологічний монізм, мережевий плюралізм, поліметодологія, трансдисциплінарний підхід, комунікативна раціональність.

ANNOTATION

Marina Guseltseva.

Network pluralism in psychology: the perspective of polymethodology and transdisciplinarity.

The current transformations present in psychological science, on the one hand, affect its methodological and disciplinary status, on the other, they change the relationship with the current socio-cultural reality and everyday human life practices. The problem of integration of psychological knowledge arises again and is rethought at this new stage of psychology development. Opposing research orientations, such as methodological monism and methodological pluralism, methodological rigorism and methodological liberalism, offer different strategies for epistemic integration. However, from the standpoint of network pluralism, these orientations are seen as part of a unified process of cognition, where the dialectical relationships between them contribute to the achievement of integral knowledge. Flexible, networked, searchably labile methodological strategies are coming to the aid of psychological science that seeks to integration of researches in an ontologically and epistemologically complicated world. In epistemological terms, there are polymethodologies and metatheoretical constructs that allow us to use many theories and approaches to solve a particular problem. The antinomy of incompleteness and the integrity of cognition is most effectively solved today by *the network methodology*. Network pluralism is a research position that supports a variety of psychological approaches, conceptual representations and theories, comprehended in the perspective of hermeneutical optics, the principle of coherence and with

the ability of integration of polar attitudes in the ideal of holistic knowledge. The integration of psychological research takes place at different levels of the methodology of science: the philosophical and general scientific refers to a transdisciplinary approach that overcomes the disciplinary model of knowledge organization, replacing its problem-oriented version of the network; at the specific scientific level, the use of polymethodology leads to search methodological strategies, which are based on the approaches and methodologies available in the scientist's arsenal; in the conceptual plan the metatheoretical constructs which are nowadays both a field of his free choice and personal responsibility are being processed here. The ability in cognitive activity to self-reflection, critical thinking and communicative rationality are important features-qualities of the modern researcher, which complete his professionalism and socio-cultural competence.

Keywords: *modern psychology, methodology, cognition, psychological knowledge, methodological monism, network pluralism, polymethodology, transdisciplinary approach, communicative rationality.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Карпенко З.С.,
д. психол. н., проф. Фурман О.Є.**

**Переклад з російської
із дозволу авторки
проф. Анатолія В. ФУРМАНА**

**Надійшла до редакції 06.02.2020.
Підписана до друку 20.02.2020.**

Бібліографічний опис для цитування:

**Гусельцева М.С. Мережевий плюралізм у психології: перспективи поліметодології і трансдисциплінарності. *Психологія і суспільство*. 2020. №2. С. 52–69.
DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.02.052>**